

УДК 340.11

Ірина Іщенко,

здобувачка Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ» І «ПРАВОВИЙ ВПЛИВ» У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА

У статті аналізується проблема співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив» з позицій визначення змісту та специфіки процесу правового регулювання та його місця в загальній системі соціального регулювання. Автор критично досліджує наявні у сучасній науці теорії держави і права підходи до інтерпретації цих понять.

Ключові слова: правове регулювання, правовий вплив, суспільні відносини, юридичні норми, система законодавства, правова культура.

Актуальне завдання сучасної юридичної науки*

Наразі вивчення ролі та значення права у процесі розвитку суспільних відносин становить одне з найважливіших завдань не лише сучасної теорії держави і права, а й юридичної науки в цілому. У зв'язку з чим особливої наукової ваги набуває проблематика, що пов'язана із вивченням процесів функціонування права, реалізації його регулятивної та охоронної функції. У цьому контексті з необхідністю постає питання щодо чіткого розмежування тих понять, що застосовуються при визначенні змісту та сутності тих чи інших правових явищ, які даються ознаки у процесі функціонування права. Зокрема, говорячи про регулятивну функцію права, її прийнято тлумачити через звернення до таких понять, як «правове регулювання» та «правовий вплив». Утім, незважаючи на тісний зв'язок двох наведених понять (про наявність такої кореляції обґрунтовано пише Н. Оніщенко, яка зазначає, що «ефективність правового регулювання серед багатьох факторів не в останню чергу обумовлюється результативністю правового впливу — правовими функціями» [1]), не можна не відмітити й існування цілого ряду відмінностей між ними. З огляду на це особливого теоретико-методологічного

значення набуває розв'язання питання про співвідношення зазначених понять.

Актуальність звернення до зазначеної теми зумовлюється кількома причинами. По-перше, побудова цілісної теорії розвитку і функціонування права в умовах сучасного суспільства, прямо передбачає визначення та всебічний аналіз ряду ключових понять, які дозволяють адекватно описати способи, механізми, принципи та цілі взаємодії права і суспільства, а також його впливу на розвиток та стабілізацію суспільних відносин. Необхідність та актуальність такої теорії пояснюється об'єктивною потребою формування загальнотеоретичної основи для опису, реконструкції та моделювання системи відносин у системі «суспільство — держава — право», яка, у свою чергу, може стати підґрунтям для розробки програм державно-правового розвитку сучасної України. Очевидно, що серед найважливіших понять, що лежать в основі такої теорії, є поняття правового впливу та правового регулювання, які «виступають інструментами наукового мислення і використовуються для відображення об'єктивної сутності правових явищ» [2].

По-друге, оцінюючи специфіку функціонування права, і правової систем зокрема, актуалізується питання щодо тих засобів та механізмів, завдяки яким право трансформує ті чи інші суспільні від-

* Внутрішню рубрикацію тексту (підзаголовки) здійснено редакцією.

носини, сприяє їх розвиткові та удосконаленню. Враховуючи те, що такий вплив права реалізується одразу ж на кількох рівнях (адже, як доводить Н. Пархоменко, право як історичний, соціальний, духовний феномен, як різновид соціального і нормативного регулятора у найрізноманітніший спосіб впливає на суспільство і його розвиток [3], виникає потреба у чіткому розмежуванні зазначених рівнів та визначенні їх сутності, що, у свою чергу, змушує більше ретельно підійти до висвітлення власне юридичних засобів впливу на суспільні відносини, і тих, що забезпечуються на рівні загального сприйняття права у суспільній свідомості та його відображення у суспільному бутті людини.

По-третє, комплексний аналіз правової реальності (це поняття, а також його теоретичний і методологічний потенціал для сучасної юридичної науки всебічно обґрунтовується у змістовній монографії С. Максимова [4]) нерозривно пов'язаний з визначенням специфіки та співвідношення основних явищ, що утворюють зазначену правову реальність. На цьому акцентує увагу також С. Бобровник, вказуючи, що такі поняття, як «правова система», «правова надбудова» і «правове регулювання» становлять фундаментальні елементи того, що може бути описано поняттям правової реальності [5]. Тому, говорячи про генезу права, необхідно максимально ясно визначити, у чому саме полягає специфіка його загального та власне юридичного (або юридично-нормативного) впливу на суспільні відносини.

До того ж, вивчаючи проблеми становлення України як правової держави, в якій створено надійні основи для розвитку громадянського суспільства як «сукупності добровільно сформованих громадських інститутів, що діють на самоврядних засадах у межах конституції та законів, за посередництвом яких індивіди реалізують свої основні природні права і свободи» [6], постає об'єктивна потреба визначення тих суспільних відносин, які мають бути предметом регулювання. Свого часу на важливість вирішення цієї проблеми вказував В. Гесен, який у своїй цікавій роботі «Теорія правової держави» писав, що цінність

ідеї праводержавності полягає не у тому, щоб всі суспільні відносини зробити предметом правового регулювання, а у тому, щоб забезпечити максимальну ефективність даного регулювання для тих відносин, які потребують на нього [7]. Повністю погоджуючись з думкою цього юриста, слід додати, що для цього потрібно не просто мати у теоретичному розпорядженні загальні дефініції правового регулювання і правового впливу, а й усвідомлювати, які саме суспільні відносини повинні бути предметом регулювання, а які можуть ефективно розвиватись і в загальних межах правового впливу. З огляду на зазначене науково-теоретичне дослідження проблематики співвідношення понять правового регулювання та правового впливу видається важливим і одночасно актуальним завданням сучасної юридичної науки.

Таким чином, ставлячи на меті нашої статті з'ясування специфіки співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» у сучасній науці теорії держави і права, ми повинні вирішити наступні дослідницькі завдання: а) охарактеризувати поняття правового впливу, визначити його елементи та напрями впливу на суспільні відносини, б) проаналізувати зміст і сутність правового регулювання як одного з різновидів правового впливу, розкрити причини генези цього явища і його роль у розвитку суспільних відносин, в) виявити спільне і відмінне у науково-юридичному тлумаченні досліджуваних понять, охарактеризувати специфіку їх співвідношення.

Варіанти вирішення проблеми

Наразі проблему визначення чіткого співвідношення між поняттями «правовий вплив» та «правове регулювання» не можна вважати такою, що має лише один варіант свого розв'язання. Зокрема, як зазначає Н. Васильєва, доволі часто можна зустріти аргументи на користь того, що насправді ми маємо справу не з двома відносно самостійними поняттями, а з одним і тим самим поняттям, яке лише тлумачиться у різних аспектах [8]. Щоправда, «відмінність аспектів» тлумачення цих понять може

бути доволі широкою, від твердження про практичну нерозрізнюваність правового регулювання та правового впливу, і до визначення правового регулювання як пріоритетної форми прояву впливу права на суспільні відносини [9].

Разом із тим, на думку цілого ряду інших авторитетних фахівців, поняття «правове регулювання» та «правовий вплив» хоча і є близькими за змістом, але їх не можна вважати тотожними. Так, на думку відомого російського фахівця В. Бабаєва, правовий вплив та правове регулювання, хоча й спрямовуються на суспільні відносини, однак за своїми масштабами між ними спостерігається різниця, суть якої полягає у тому, що правовий вплив застосовує значно більш широкий спектр засобів, до яких належать виховання, організація, профілактика та інші засоби впливу на поведінку та свідомість людини [10]. Натомість правове регулювання реалізується виключно через юридичні засоби і спирається на юридичні норми, які застосовуються щодо конкретних суб'єктів правовідносин.

Як доводить Т. Тарахонич, правове регулювання завжди передбачає впорядкування, юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів [11]. Сукупність цих засобів правового регулювання часто описується поняттям «методу правового регулювання». У цьому контексті цілком логічним виглядає висновок, що обґрунтовує Є. Хохлова, яка пропонує тлумачити співвідношення понять правового регулювання та правового впливу як співвідношення частини та цілого [12].

Схожу позицію у визначенні співвідношення правового регулювання та правового впливу посідає С. Алексєєв. Для нього ключовим критерієм, що дозволяє розмежувати два згадані поняття, є інструментарій, через який право взаємодіє з людиною (суспільством). Для цього він вживає методологічну модель, яка розмежовує дві «іпостасі» права. Перша з них — це право, яке тлумачиться як специфічний механізм, що «покликаний юридично гарантувати досягнення цілей, які ставить перед собою законодавець, видаючи або санкціонуючи юри-

дичні норми, у межах визначених типів юридичного впливу на суспільні відносини». Інша іпостась — це право, яке розглядається як загальне духовне явище. В результаті чого можна вказати на значно більш широкий інструментарій його впливу на людину і на суспільство [13]. Цікаво зазначити, що подібний спосіб розмежування змісту цих понять у тому чи іншому вигляді можна спостерігати й у інших дослідників. Наприклад, В. Первалов пропонує вживати поняття впливу права на суспільні відносини у двох значеннях: широкому та вузькому [14]. «Вузьке», або «спеціальне», тлумачення цього поняття враховує лише той вплив права, який реалізується через систему правових норм та спеціально-юридичних засобів на поведінку людини з метою її регламентації, а також упорядкування відносин, в які вступають окремі індивіди та їх групи.

У цьому плані правове регулювання завжди тісно пов'язано з позитивним правом. Принагідно зауважимо, що абсолютизація подібного «вузького» тлумачення впливу права на суспільні відносини характерна насамперед для прихильників правового позитивізму, оскільки, як слушно зазначають Н. Євдєєва та О. Перов, спосіб визначення понять «правовий вплив» та «правове регулювання» тісно корелює з тим, який тип праворозуміння є домінуючим [15]. Справді, визнання юснатуралістичної складової у праві (цей термін плідно вживає С. Рабінович, асоціюючи його з впливом традиції природного права на сучасні теорії права [16]) практично завжди тягне за собою відповідну увагу до таких елементів права, як правові ідеї, правові цінності, правові ідеали, які доволі часто просто не можуть бути вкладені у вузькі рамки правових норм та позитивного права. Водночас, на думку окремих дослідників, з метою більш точного використання юридичних понять доцільно замість поняття «правове регулювання» вживати термін «регулюючий вплив нормативно-правових актів», оскільки будь-яке визначення поняття «правове регулювання» вміщує у собі положення про те, що правове регулювання завжди здійснюється через систему юридичних засобів, ключову роль серед яких відіграють

саме нормативно-правові акти [17]. З цього погляду замість понять «правовий вплив» і «правове регулювання» слід застосовувати такі: «вплив права» (йдеться про комплексне поняття права, яке, окрім правових норм, включає у себе ще й правові ідеї, правові ідеали, правові принципи, правову свідомість, правову культуру тощо) та вплив нормативно-правових актів (який, у свою чергу, може бути регулюючим або охоронним).

Натомість у «широкому значенні» ідея впливу права на суспільні відносини включає у себе ще й той спосіб детермінації, який реалізується через правові ідеї, правові цінності, правові ідеали, правові принципи, які можуть безпосередньо і не бути відображені на нормативному рівні. Більше того, говорячи про правовий вплив, доволі часто його пов'язують з формуванням певної правової ідеології (мається на увазі «сукупність сталих юридичних ідей, теорій, поглядів, принципів, які у концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність» [18]), яка укорінюється у правовій свідомості і впливає на будь-яку людину, так би мовити, «з середини», незалежно від того, чи існують певні конкретні правові норми, які б однозначно регламентували поведінку людини у тій або іншій ситуації. З-поміж російських авторів цьому аспекту приділяє увагу С. Комаров, який аргументує, що навіть якщо аналізувати власне правові норми, і абстрагуватись від правових ідей та ідеалів, то вони не тільки задають певну модель правомірної поведінки, а й впливають ще інформаційно (йдеться про правові норми і про право як про певну нормативну інформацію). Водночас право завжди є ціннісно-орієнтованим і визначає певну групу соціально значимих цінностей (наприклад: свобода, справедливість, рівність, солідарність тощо). Два зазначені аспекти С. Комаров відносить до сфери ідеологічного впливу правових норм, а отже, і права в цілому [19].

Серед вітчизняних дослідників до аналізу цього феномена звертається В. Толстенко [20]. Разом із тим, як зазначає Ю. Власов, саме на основі подібного широкого тлумачення ідеї впливу права ми отримуємо змогу правильніше

усвідомити внутрішні можливості права, яке може діяти на людину не тільки як певна зовнішня примусова сила, а й як внутрішній стимул. Тому, аналізуючи процес розвитку і функціонування права у сучасній Україні, цей автор справедливо пише, що саме «відсутність правової ідеології, механічна деідеологізація, яка нині відбувається в українському суспільстві, підсилюють відчуття духовної порожнечі, безперспективності, призводять до зневіри в праві, правового нігілізму, соціального примітивізму, що унеможлиблює належне здійснення суб'єктами прав, обов'язків, заборон і реалізації правових норм» [21]. Тобто правове регулювання втрачає свою ефективність у сучасній Україні не стільки через низьку якість правових норм та наявність численних прогалин у правовому регулюванні, скільки через те, що право поступово втрачає такий важливий вимір, як «внутрішній вплив» на людину. Такий внутрішній вплив має переважно духовний характер, коли право переживається і сприймається людиною не стільки нормативно, скільки аксіологічно та онтологічно, як незаперечна цінність індивідуального і суспільного буття людини.

Критерії розмежування

Отже, як бачимо, у сучасній теорії права можна зустріти декілька відмінних способів теоретико-методологічного обґрунтування розбіжності між поняттями «правове регулювання» та «правовий вплив». Не ставлячи під сумнів цю загальну ідею, доцільно все ж таки максимально чітко встановити й класифікувати ті критерії, які не стільки поєднують ці два поняття (насправді це питання не викликає якихось серйозних наукових дебатів, за винятком тих випадків, коли вони взагалі тлумачаться як тотожні за змістом, про що вже йшлося вище), скільки дозволяють говорити про існування певних розбіжностей між ними. У найбільш загальній формі ці відмінності, на нашу думку, можна класифікувати за п'ятьма загальними ознаками, якими є: а) характер впливу права; б) коло осіб, на яких він поширюється; в) природа цього впливу; г) головний об'єкт впливу;

ву права; г) чіткість та передбачуваність у визначенні цілей впливу права. Отже, піддамо ці ознаки більш детальному аналізу.

На відміну від правового впливу, який не має системного характеру (адже сам факт правового впливу далеко не завжди носить чітко виражений й усвідомлений особою характер, як у тих випадках, коли, знаходячись під впливом правових цінностей того чи іншого соціального середовища, людина поступово запозичує ці цінності й моделює свою поведінку відповідно до них, навіть не знаючи всіх конкретних правових норм, які діють у даній соціальній системі), правове регулювання завжди реалізується як складний комплекс взаємодії цілого ряду засобів і методів правового регулювання, які чітко усвідомлюються суб'єктами правового регулювання. При цьому системність самих правових норм зумовлює і системний характер правової діяльності учасників процесу правового регулювання, коли детермінація правової поведінки реалізується через цілісну систему інститутів, якими є юридичні права, юридичні обов'язки, юридична відповідальність тощо.

Зворотним боком подібного характеру впливу права в процесі правового регулювання постає його чітка суб'єктна орієнтованість. У цьому аспекті можна стверджувати, що правовий вплив зазвичай поширюється на невизначене коло осіб, які далеко не завжди є у той чи інший момент безпосередніми учасниками тих чи інших відносин. Більше того, правовий вплив реалізується навіть у тих випадках, якщо людина взагалі не є учасником регульованих правом правовідносин (наприклад, це можуть бути відносини між підприємцями та органами державної влади, які усвідомлюються і певним чином оцінюються не лише самими підприємцями, а й іншими громадянами, що не займаються підприємницькою діяльністю, але у певний спосіб оцінюють чинне законодавство у даній сфері і відповідно до цього не тільки визначають своє ставлення до держави, а й планують свою подальшу діяльність). На відміну від цього, правове регулювання завжди пов'язане з максимально чітким та повним визначенням кола суб'єктів,

на яких воно поширюється, оскільки лише у такий спосіб можна конкретно встановити юридичні права та юридичні обов'язки, а також визначити міри взаємної юридичної відповідальності учасників тих чи інших правовідносин.

Говорячи про природу впливу права на суспільні відносини у випадку правового регулювання, слід звернути увагу ще на такий важливий момент, як його примусова природа. Тобто всі правові заходи (а точніше — вся їх система), які застосовуються в процесі правового регулювання, спираються на державний примус, який завжди актуально або потенційно присутній у процесі правового регулювання. Натомість правовий вплив не завжди має обов'язковий характер і часто реалізується поза безпосереднім державним примусом. Наприклад, отримання інформації про ті чи інші правові норми зацікавленими у цьому особами, які ще не є суб'єктами регульованих правом правовідносин, не має обов'язкового характеру і не регламентується державою. Цей процес має всі властивості правового впливу, але не містить необхідних ознак правового регулювання.

З цим же пов'язана і четверта суттєва відмінність між правовим впливом і правовим регулюванням: якщо перший з цих елементів детермінує як правову поведінку людини, так і її правову свідомість, то правове регулювання має справу виключно з правовою поведінкою людини, з її безпосередніми діями або бездіяльністю, яка відповідає або не відповідає тим конкретним моделям правомірної поведінки, які встановлюються правовими нормами.

Нарешті, остання специфічна відмінність між правовим регулюванням та правовим впливом стосується того, що перше передбачає вихідну чіткість у процесі визначення цілей та результатів, що, власне, і складає сенс такої спеціальної ознаки правового регулювання, як результативність, у той час, як правовий вплив пов'язаний з усіма наслідками дії права на свідомість та поведінку людини. Скажімо, за умов наявності у державі несправедливих законів людина може формально зовнішньо коритися їм, але при цьому внутрішньо вона не сприйматиме ці закони і прагнучиме знайти будь-які

засоби, щоб їх не виконувати. У даному випадку правове регулювання цікавить лише перший аспект — зовнішня поведінка людини, тоді як правовий вплив охоплює значно більш широку площину наслідків взаємодії права, людини, суспільства і держави.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, незважаючи на свою теоретичну близькість та взаємопов'язаність, поняття правового регулювання та правового впливу не можна вважати тотожними. Водночас, говорячи про правовий вплив як про родові поняття, слід зауважити, що існує цілий ряд ознак, які є прита-

манними правовому регулюванню і непридатними правовому впливу, що не дозволяє на методологічному рівні встановити між цими поняттями зв'язок простого логічного включення. По-друге, серед основних критеріїв розмежування змісту цих понять можна назвати: характер, природу та об'єкт впливу права, передбачуваність результатів цього впливу, а також коло осіб, на яких він поширюється. По-третє, лише у процесі комплексного аналізу взаємодії правового регулювання та правового впливу утворюється загальна теоретико-методологічна основа для вивчення специфіки взаємодії права, суспільства та людини, яка завжди реалізується на кількох рівнях та через складну систему засобів і взаємовпливів.

ПРИМІТКИ

1. Оніщенко Н. М. Змістовно-функціональні характеристики права (витоки, постулати, принципи, функції) / Н. М. Оніщенко // *Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. — К., 2010. — Вип. 21. — С. 58.
2. Тарахонич Т. І. Метод правового регулювання як категорія юридичної науки / Т. І. Тарахонич // *Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. — К., 2009. — Вип. 20. — С. 141.
3. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н. М. Пархоменко. — К. : Юридична думка, 2008. — С. 48.
4. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов ; Нац. юрид. академия Украины имени Ярослава Мудрого. — Х. : Право, 2002. — 328 с.
5. Бобровник С. В. Правовая система, правовая надбудова та механізм правового регулювання: співвідношення понять / С. В. Бобровник // *Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. — К., 2002. — Вип. 13. — С. 48.
6. Петришин О. Громадянське суспільство — підґрунтя формування правової держави в Україні / О. Петришин // *Вісник Академії правових наук України*. — 2003. — № 2 (33)—3 (34). — С. 149.
7. Гессен В. М. Теория правового государства / В. М. Гессен. — СПб. : Студ. касса взаимопомощи при С.-Петербур. политехникуме, 1909. — С. 6—7.
8. Васильева Н. В. К вопросу об идентичности понятий «правовое воздействие» и «правовое регулирование» / Н. В. Васильева // *Преимственность и новации в юридической науке: материалы научной конференции адъюнктов и соискателей*. — 2009. — Вып. 5. — С. 6—9.
9. Осипова Е. В. Правовое регулирование как форма воздействия права на общественные отношения / Е. В. Осипова // *Научные труды молодых ученых КГТУ*. — В 2 ч. — 2005. — Вып. 6. — Ч. 2. — С. 58—61.
10. Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Бабаева. — М. : Юристъ, 2002. — С. 212.
11. Тарахонич Т. І. Правове регулювання: теоретичні аспекти / Т. І. Тарахонич // *Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. — К., 2001. — Вип. 12. — С. 77.
12. Хохлова Е. М. Правовое регулирование и правовое воздействие как часть и целое / Е. М. Хохлова // *Гуманитарные науки: в поиске нового : межвуз. сб. науч. трудов*. — 2006. — Вып. 5. — С. 50—54.
13. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — С. 348.

14. Теория государства и права : учебник / отв. ред. В. Д. Перевалов. — М. : НОРМА, 2006. — С. 146.
15. Евдеева Н. В. Типы правопонимания и правовое воздействие / Н. В. Евдеева, О. Ю. Перов // Современное право. — 2010. — № 4. — С. 8.
16. Рабінович С. Природно-правовий підхід у державно-юридичній діяльності / С. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 3 (58). — С. 135—144.
17. Уманская В. П. Регулирующее воздействие нормативных правовых актов / В. П. Уманская // Закон. — 2010. — № 1. — С. 179.
18. Легуша С. М. Структура правової свідомості / С. М. Легуша // Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2007. — Вип. 18. — С. 97.
19. Общая теория государства и права. Академический курс. — В 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. — М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. — Т. 3. — С. 92.
20. Толстенко В. Л. Формування сучасної правової ідеології і забезпечення розвитку механізмів правового регулювання / В. Л. Толстенко // Верховенство права і демократія : матер. метод. семінару (Острог, 02.10.2009 р.) / за ред. О. В. Скрипнюка. — К. : Логос, 2009. — С. 46—49.
21. Власов Ю. Л. Правова система й реалізація права: проблеми зв'язку та взаємовпливу / Ю. Л. Власов // Правова держава : щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2005. — Вип. 16. — С. 147.

Ищенко Ирина. Проблемы соотношения понятий «правовое регулирование» и «правовое воздействие» в современной теории права.

В статье анализируется проблема соотношения понятий «правовое регулирование» и «правовое воздействие» с позиций определения содержания и специфики процесса правового регулирования и его места в общей системе социального регулирования. Автор критически исследует имеющиеся в современной науке теории государства и права подходы к интерпретации этих понятий.

Ключевые слова: правовое регулирование, правовое воздействие, общественные отношения, юридические нормы, система законодательства, правовая культура.

Ischenko Iryna. Problem of the relation of concepts «legal regulation» and «legal effect» in the modern theory of law.

The article analyzes the problem of relationship between the concepts «legal regulation» and «legal effect» from the standpoint of determining the content and specifics of legal regulation and its place in the general system of social regulation. The author critically examines existing in modern science theory of the state and the law approaches to the interpretation of these concepts.

Key words: legal regulation, legal effect, public relations, legal norms, legal system, legal culture.